

Geçmişten Günümüze Dedelerin Misyonu ve Değişim

Ali YAMAN*

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve onun ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile yaşanan gelişmeler Türkiye'de yaşayan herkesi olduğu gibi Alevileri de her yönden etkiledi. Kırsal alandan kentlere yönelen nüfus hareketleri geleneksel sosyo-ekonomik hayatın her yönüyle etkilenmesine neden oldu. Bu süreçte Alevi sosyal yapılanmasında önemli roller üstlenen ve dede-talip bağlantısına dayanan ocak sistemi de giderek geleneksel misyonundan uzaklaşmaya başladı. Ocak sisteminin temel aktörlerinden dede aileleri ile taliplerin gerek birbirleriyle olan ilişkileri gerekse dış dünyayla ilişkileri temelinden değişti.

Öncelikle Ocak sistemi nedir kısaca bunu açıklayalım. Bilindiği üzere Anadolu'da ve Balkanlar'da Babagan kolu Bektaşileri dışındaki Alevi-Bektaşiler ocak sistemi olarak adlandırdığımız bir sosyal örgütlenmeye sahiptirler. Bu ise ağırlıklı olarak bağımsız ocaklar veya Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı olan ocaklar olmak üzere iki guruba ayrılmaktadırlar. Bu makalemizde Ocak sisteminin temel şahsiyeti olan dedelerin (ocakzadeler) geçmişten günümüze uzanan süreçte değişen misyonları sergilenmeye çalışılacaktır.

Geleneksel Hayatta Dedeler

Bilindiği üzere geleneksel yaşamda Ocak sistemi, Anadolu'da Aleviliğin salt dinsel hizmetlerini gören bir kurum olmakla kalmamış, nesilden nesile aktarımını sağlayan, toplumsal organizasyonunun düzenlenmesini ve yaşanan sorunların çözümünü üstlenen hatta kimi yörelerde toplumsal önderlik gücüne paralel olarak siyasal anlamda da önemli rollere sahip olmuştur.¹ Bu bakımdan Aleviliğin geleneksel yapılanmasının anlaşılabilmesinde bu kurumun misyonu büyük önem taşımaktadır. Geleneksel yaşamda dedelerin sahip olduğu toplumsal işlevler ve güçleri onları Alevilikte çok özel bir konuma getirmektedir. Geçmişte dede ailelerinin toplumsal düzeni sağlayan kurum ve kuralların oluşumu ve uygulanmasında çok önemli bir yere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Dedelerin sahip oldukları yetkiler ve yaptırım güçleri cemaatin sosyal düzenini sağ-

*Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

1 Bu durum özellikle feodal ilişkilerin daha katı olduğu Anadolu'nun belli bölgelerinde daha belirgindir. 1937 Dersim Olayı'nda Seyit Rıza'nın gücü de bu rolden kaynaklanmaktadır.

Geleneksel yaşamda dedelerin sahip olduğu toplumsal işlevler ve güçleri onları Alevilikte çok özel bir konuma getirmektedir. Geçmişte dede, ailelerinin toplumsal düzeni sağlayan kurum ve kuralların oluşumu ve uygulanmasında çok önemli bir yere sahip olduklarını söyleyebiliriz.

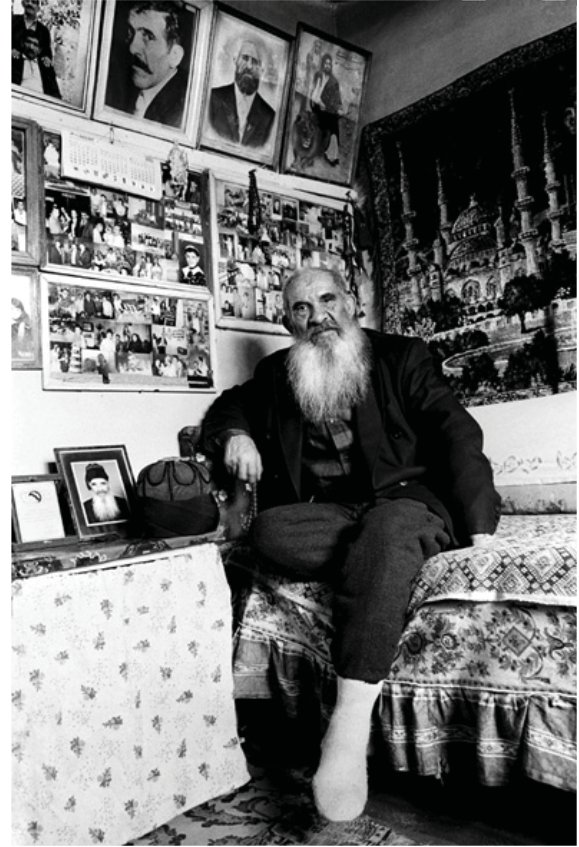

layan çok etkili bir güç olmuş ve bu şekilde farklı bölgelerde yaşayan Alevi topluluklar, yüzyıllarca aynı gücün yani dede ailelerinden oluşan Ocak sisteminin yarattığı iç disiplini altında yaşamışlardır.

Esas olarak Alevi yolunun ilkelerine göre “*Eri erden seçen kördür.*” şeklinde ifade edilen ve bütün ocakları bir gören bir yaklaşım benimsenmektedir; ancak gerek ocaklar arasında gerekse ocak içinde uygulanmakta olan “*El ele el Hakk’a Sistemi*” çerçevesinde Ocakların arasında mürşitlik, pirlük ve rehberlik bağı vardır.² Şüphesiz bu üçü de dedesoylu olan kişi için varolan bu sıralama sadece işlevselidir. Bu inancın gereği bir görev paylaşımıdır. Alevi inancının “*El ele el Hakk’a*” ilkesinin bir sonucudur bu hiyerarşi. Tümü de ocakzade olan yani dedesoylu olan dede aileleri bu görevleri aralarında paylaşmışlardır. Bu hiyerarşik görev bölüşümü aynı ocak içinde olabileceği gibi, pir mürşit ve rehber farklı ocaklardan da olabilmektedir. Ocaklar, taliplerin hizmetlerini görmek üzere Aleviliğin ilkelerine de uygun olarak böyle bir iç hiyerarşik düzen oluşturmuşlardır. Burada rehber, pir’e, pir de mürşide bağlıdır. Bu üç görev sahibi arasında dairesel bir bağlantı vardır ki bu hem manevi anlamda yola bağlılık hem de Buyruklar gibi yazılı kutsal metinlere bağlılık şeklinde temellenmektedir.

Ocak yapılanması Alevi toplumu içerisindeki otorite ve rollerini sahip olduğu özellikle manevi güçlerden almaktadır. Ocakların temel şahsiyeti olan dedeler ve onun temsil ettiği değerlere büyük kutsallık ve manevi güç atfedilmektedir. Ocaklarla

2 Kimi bölgelerde bu hiyerarşi pir ve mürşidin sıralamada yer değiştirmesi şeklinde de olabilmektedir. Yani -1. Pir, 2. Mürşid, 3. Rehber- şeklindedir.

ilgili olağanüstü birçok kerametlerin söz konusu olduğu pek çok olay (menkıbe) dilden dile aktarılmaktadır. Ocaklar yani dede ailelerine mensup olmak bazı özel ayrıcalıkları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki dedeler arasında yaptığım araştırmalarda Dersim yöresinde aşiretler arası ve-veya devlet-aşiretler arasındaki mücadele zamanlarında bile sadece Ocakzade olanların silahsız dolaşabildikleri ifade edilmiştir. Yine bazı ocaklara mensup

Aleviliğin tarihsel süreç içerisindeki bu geleneksel kapalı toplumsal yapılanmasına özgü ocak sistemi, 1900'lü yılların başına kadar devam etmiştir. Daha sonra kırdan kente göç olgusunun yarattığı gelişmelerle dede-talip ilişkileri parçalanmıştır.

dede aileleri hastaların başvuru merkezleri konumundaydılar.³ Çeşitli hastalıklar için bazı Ocaklara başvurulur. Ayrıca yakın zamanda yaşamış birçok dede soylunun mezarı zaman içerisinde büyük ziyaretçılara dönüşmektedir.⁴ Bu kişilerin soyları ve toplum üzerindeki nüfuzlarına dayanılarak mezarları birer ziyarete dönüşmüş, türbe hâline getirilmişlerdir.

Ocaklar şeklindeki bu örgütlenme, yüzyıllardır Anadolu'nun birbirinden çok uzak bölgelerinde yaşayan Aleviler arasında iletişimi de sağlayan yegâne araç olmuş ve bu işlevini dedeler aracılığıyla yerine getirmiştir. Alevi ocaklarının değişik bölgelerde yaşayan topluluklar üzerinde farklı nüfuz alanları bulunmaktadır. Ocakzade dedeler, istisnai durumlar dışında, kendilerine bağlı bölgeler ve köyler dışındaki yerlerde faaliyette bulunmazlardı. Taliplerde de böyledir, yani babası hangi ocağın talibiye ya da hangi ocaktansa o da mutlaka o ocağın talibi olurdu. Her ocak belli nüfuz alanlarına sahiptir; ancak çeşitli nedenlerle bağlı buldukları ocak ve dedeleri bulunmayan Alevilerin, başka ocakzade dedelere bağlandıklarına da rastlanmaktadır.

Aleviliğin temel ilkelerinin yazılı olduğu "*Buyruk*" kitaplarından, diğer yazılı kaynaklardan ve yaptığımız alan araştırmalarından elde ettiğimiz verilere göre kentleşme öncesi dönemde geleneksel hayatta Alevi dedeleri şu niteliklere sahip bulunmaktaydılar: 1. Bir ocaktan (ocakzade) gelmek, yani Evlad-ı Resul olmaları ve-veya hizmet veya keramet yoluyla mürşitlik payesi kazanmış bir ere-

nin soyundan gelen ocakzade bir aileye mensup olmak, 2. Bilgili, eğitici ve terbiye edici olmak, 3. Adaletli, ahlaklı ve örnek insani özelliklere sahip olmak, 4. Temel inanç esaslarını ve uygulamayı gösteren "*Buyruk*" kitaplarında yazılı esaslara ve yerleşmiş geleneksel Alevilik esaslarına uyuyor olmak.

Alevi dedelerinin geleneksel yapı çözülmeden önce başlıca işlevleri şu şekilde sınıflandırılabilir: 1. Sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etme ve davranışlarıyla, yaşantısıyla örnek olma, 2. Toplumun irşat (aydınlatma) ve bilgilendirmek, 3. Toplumda birliği ve dayanışmayı sağlamak, 4. Sosyal ve dinsel törenleri (cem, cenaze, evlenme törenleri vb.) yönetmek, 5. Adaleti sağlamak, suçluları düşkün etmek, 6. İnancı ve gelenekleri yaşatmak ve aktarmak, 7. Kutsal güçleri nedeniyle maddi-manevi sorunu olanların, hastaların başvuru yeri olmak (Yaman, 2006b: 69).

Alevilerin yine Türk boylarınca kurulmuş bulunan Şah İsmail Hatayi önderliğindeki Safevileri destekledikleri bilinmektedir. Onların bu tercihleri Osmanlı idaresi ve resmîyetin tanıdığı Sünni toplum tarafından dışlanmalarına yol açmış, ortaya çıkan bu marjinalite sonrasında dede-talip ilişkilerine dayalı ocak sistemi içine kapanık Alevi toplulukların varlığını sürdürmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Aleviliğin tarihsel süreç içerisindeki bu geleneksel kapalı toplumsal yapılanmasına özgü ocak sistemi, 1900'lü yılların başına kadar da böyle devam etmiştir. Daha sonra yaşanan gelişmeler ve özellikle de kırdan kente göç olgusunun yarattığı gelişmelerle dede-talip ilişkileri parçalanmış ve ocak yapılanması giderek işlevsiz hâle gelmiştir. Giderek çoğu artık kentsel yerleşim birimlerinde yaşamaya başlayan Aleviler, kendilerini geleneksel köy yaşamından çok farklı bir toplumsal yapı içerisinde bulmuşlardır. Kentlere göçlerle

3 Mesela Tunceli Hozat'taki Karaca Köyü'ndeki Sarı Salıklı Dedeler böyle ailelerdendir.

4 Mesela Malatya'nın Arguvan, Ballıkaya (Mezirme) Köyü'ndeki Vaylo Dede, Muş Varto İçmeler (Rakkasan) Köyü'ndeki Seyyid Nesemi Dede, sürekliliği ziyaret edilen, adak adanan, dilek dilenen yakın zamanda yaşamış dede soylulardır.

birlikte başlayan ve 1990'lı yıllardaki gelişmelere kadar olan bu dönemi, biz dedelik kurumu bakımından bir geçici işlevsizleşme dönemi olarak ifade ediyoruz. Bu geçici işlevsizleşme dönemini 1980'lerin sonlarından itibaren bir yeniden yapılanma süreci izlemiştir, ki bu yeniden yapılanma bugün hâlâ devam etmektedir.

İşlevsizleşen Ocaklar

Geleneksel Aleviliğin Cumhuriyet Döneminde yaşanan göç olgusu ile giderek işlevsizleşme süreci ile karşılaştığı söylenebilir. Osmanlı Devrindeki hakim mezhebin devlet katındaki gücünün de bir sonucu olarak marjinal konumlarını sürdüren Aleviler, cumhuriyetle birlikte olumlu beklentiler içerisine girmişlerdir. Gerek Osmanlı Devleti'nin son dönemi gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan gelişmeler, Anadolu halkına oldukça sıkıntılı zamanlar yaşattır. Bitmeyen savaşların yarattığı nüfus kayıpları, sosyoekonomik sorunlar vb. nedenlere dayanan buhran ortamından Aleviler de doğal olarak etkilenmişlerdir. Tüm bu olumsuzluklara karşı bağımsızlık savaşı kazanılmış ve yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Dedelik

kurumu da bu önemli süreçten etkilenmiştir. Yine Cumhuriyetin kuruluş yıllarını izleyen eski feodal yapı yeni merkezîyetçi ulus-devlet anlayışı uyumsuzluğu nedeniyle yaşanan Koçgiri (1921) ve Dersim (1937) olayları da Aleviliğin özellikle Doğu Anadolu'daki yapılanmasını derinden etkilemiş, yaşanan sürgünler sonucunda gerek ocaklar arası, gerek ocak içi, gerekse dede-talip ilişkileri bu gelişmelerden büyük zarar görmüşlerdir. Ayrıca 30 Kasım 1925'te çıkarılan 677 sayılı yasayla tekke ve zaviyeler kapatılmış, dinsel unvanların ve giysilerin kullanılmasına son verilerek türbeler kapatılmıştı (Ateş, 1993: 374). Dinin devlet tarafından kontrol ve düzenlenmesini amaçlayan Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş ancak bu kurum resmen olmasa da fiiliyatta Sünni Hanefi mezhebini esas alan bir çerçeveye oturtulmuştur. Din hizmetlerinin de bu anlayışa göre düzenlenmesi, Alevilerin bu hizmetlerden yararlanamamaları sonucunu doğurmuştur. Şöyle ki yüzyıllardır ibadetlerini camilerde değil de dedelerin önderliğinde kimi küçük tekke, dergâh veya evlerde yapan Aleviler bu yasa sonrası yine eskisi gibi cemlerini gizli gizli ve köyün çeşitli noktalarına gözçüler dikerek yapmayı sürdürmüşlerdir. Bu sırada kendileri-

Sınırlı işlevlerle de olsa dedelere duyulan gereksinime rağmen dedesoyluların pek dedeliğe hevesli olmadıkları da görülmektedir; ancak Türkiye’de ve yurtdışında inşa edilen Cemevleri ve kültür merkezlerinde dedelerin rol üstlenmeye başladıkları görülmektedir.

ne özgü sakal ve bıyıklarıyla dikkati çeken Alevi Dedeleri kent merkezlerinde zaman zaman olumsuz olaylarla karşılaşmışlar ve bu da doğal olarak gezginci karaktere sahip dedelik hizmetinin yerine getirilmesinde sıkıntı yaratmıştır. Bir diğer nokta ise giderek kentleşen Türkiye’de Aleviliğin inanç hizmetlerinin tanınmamasının yanısıra, Alevi dedelerinin günümüze kadar, Sünni din adamları gibi devletin sosyo-ekonomik güvencesi altına alınmaması olmuştur. Bu da geçim derdine düşen Alevi dedelerinin inanç hizmetlerinden uzaklaşmaları ile sonuçlanmıştır. Sonuç olarak dedelik kurumunun giderek işlevsizleşmesi özetlenen bu sosyoekonomik etkenlerle bağlantılıdır. Göç olgusu, köylerdeki sosyal yapının çözülmesine yol açmış, eğitim kurumlarının, iletişim olanaklarının artması gibi gelişmeler dedelik ve diğer geleneksel Alevilik kurumlarının çözülmesine, dede-talip ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur. Bu kopukluk dedeliğin geleneksel misyonunu artık sürdürmemesi ile sonuçlanmıştır.

Bu gelişmelerle yaşanan modernleşme sürecinde yerleşilen yeni alanlarda Alevilerin farklı kültürlerin karşılaşması, kaynaşması olanaklı hâle gelmiş devletin de kendi kurumları aracılığıyla ve iletişim kanallarının da etkisiyle kitlelere sunduğu hakim inanç anlayışı özümsemiş ve Aleviliğin kırsal alanlarda sahip oldukları eski sosyal organizasyon artık işlememeye başlamıştır. “Dedelik, Musahiplik, Cem” gibi aynı zamanda “kutsal” ve “tartışılmaz” olan Aleviliğin geleneksel kurumları hem tartışılabilir hâle gelmeye hem de artık işlevsizleşmeye, topluluk üzerinde hızla etkisizleşmeye başlamışlardır. Bu süreçte daha önce Aleviliğin geleneksel kurumları tarafından üstlenilen işlevler giderek yeni cumhuriyetin kurumları tarafından yerine getirilir olmuştur. Yüzyıllara dayanan Aleviliğin kırsal örgütlenmesi çözülmüş özellikle genç kuşaklar bakımından Alevi kurum ve kurallarının

gerçek hayattaki anlam ve önemi giderek zayıf bir bağlantıya dönüşmüştür. 1960’larla birlikte ise yaşanan sağ-sol ideolojik kamplaşması ortamında bu zayıf bağlantının dahi sorgulanarak kopma noktasına geldiği görülmüş, geleneğe dair ne varsa sert ideolojik değerlendirmelere tabi tutulduğu dönemler yaşanmıştır. Bütün bu özetlenen gelişmeler Aleviliğin temel kurumlarından dedelik kurumunun eski konumundan uzaklaşmasına daha doğrusu işlevsizleşmesine neden olmuştur. İstisnai durumlar dışında dedelerin önderliğinde gerçekleştirilen Aleviliğin temel ibadetleri olan Cemler yapılmaya başlanmış, dedeler Aleviler arasında eski saygıdeğer ve yaptırım gücüne sahip konumlarını yitirmişlerdir. Özetlenen bu süreç dedelik kurumu bakımından geçici bir işlevsizleşme dönemi olarak ifade edilebilir. Bu süreçte geleneksel kurum ve temsilcilerinin konumları zayıflarken, okumuş elit kesimin giderek öncü rol oynamaya başladığı da dikkat çekmektedir. Dedelerin önderlik, eğiticilik ve dinsel önderlik misyonları onların dışında çözümlenir olmuştur.

Yeniden Yapılanan Dedelik Kurumu

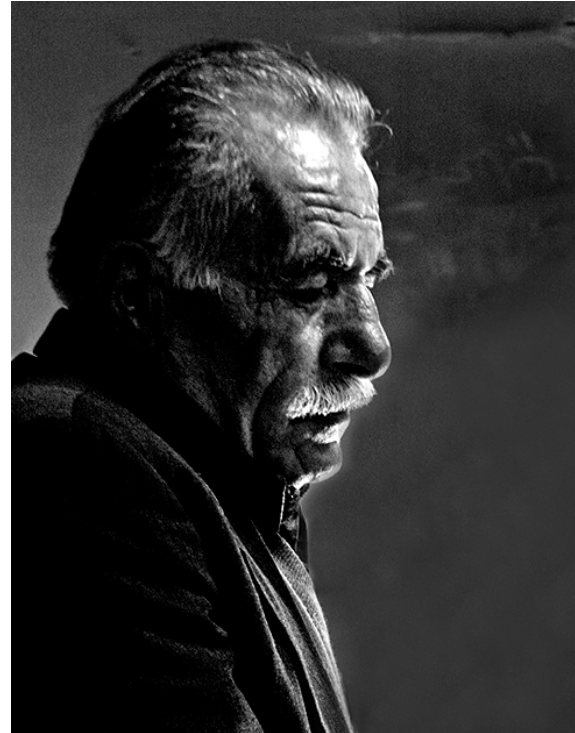
1980’lerin sonlarından itibaren başlayan ve hâlâ devam eden süreç ise yeniden yapılanma süreci olarak nitelenebilir. Bu sürecin gerek iç gerekse dış dinamiklerle bağlantılı olduğu görülmektedir. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren iki kutuplu uluslararası sistemin çökmesiyle ABD ve Sovyetler Birliği’nin öncülüğünü yaptığı ideolojilerin eskiye oranla zayıfladığı ve bütün dünyada etnik ve dinsel kimliklerin ön plana çıkması söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra iç siyasi gelişmeler de Alevileri etkilemiştir. Bu süreç Kehl Bodrogi’nin de ifade ettiği üzere, Alevi toplumunun artık geleneksel dinî kimlik kalıplarına dönüş süreci başlamıştır (Kehl-Bodrogi, 1996: 52).

Dedeler değil de okumuş elitler tarafından yazılan Alevilikle ilgili yayınlarda görülmemiş artış yaşanmış, yazılı ve görsel medyada Alevilikle ilgili konular sıkça tartışılır olmuş, Aleviler, dernek, vakıf, cemevi gibi çeşitli isimler altında faaliyet gösteren kurumlar şeklinde hızla örgütlenmeye başlamışlar, Alevi inanç ve ritüellerine yönelik ilgi giderek artmaya başlamıştır. Bu gelişmeler dedelik kurumunu da çok yönlü olarak etkilemiştir. Dedelik kurumunun geleneksel işlevlerinin bir bölümü yeni koşullar ve toplumun yeni gereksinimleri doğrultusunda ya yok olmuş ya da dönüşerek yaşamayı sürdürme eğilimine girmiştir; ancak artık Alevilere önderlik yapma işlevi dedelerden yukarıda belirttiğimiz kurumlara ve yeni kuşak elitlere geçmiş bulunmaktadır. Dede-talip ilişkilerinde uzun zamandan beri var olan kopukluk ve bunun yarattığı hem bilgisizlik ve-veya talipler nezdindeki prestij kaybı artık kent koşullarında dedelerin önder konumlarını eskiden olduğu şekliyle olanaksız hâle getirmiştir.

Uzun süredir Alevilikle ilgili toplantılara genellikle dedelerin yerine artık yeni önder kuşak konuşmacı olarak çağırılmakta, dinlenmektedir. Alevilikle ilgili sözlü bilgilerin yazılı kültüre dönüştürülmesi konusunda da öncülük dedelerden çok yeni kuşak tarafından üstlenilmektedir (Aynı yönde bkz. Yavuz, 1999: 72). Artık açıkça görülmektedir ki yüzlerce yıl önce kırsal yapının gereksinimlerine göre şekillenmiş bulunan dedelik kurumunun kentlere göç öncesi durumdaki işlevlerine ve gücüne kavuşması olanaksızdır. Sadece bugünün gereksinimleri doğrultusunda dedelere eski rollerine oranla çok sınırlı kalan yeni bazı roller verilmesi söz konusudur. Bunu günümüzde faal olan cemevleri ve Alevi kültür merkezlerinde gönüllü veya maaşlı olarak görev yapan dedelerin üstlendikleri roller ve kurum içerisindeki otoritelerine bakarak anlamak olanaklıdır. Demek ki, kentleşme ile birlikte geleneksel otorite kalıplarında da çözülme olmaktadır. Dedenin dinsel ve diğer sosyal otoriteleri kentin başka kurumlarıyla da paylaşılabilir. Artık bir dernek veya vakıf bünyesinde bulunan cemevi ve dede bu dernek veya vakıfın kontrolü ve idaresi altında bulunmakta, bu dernek veya vakıf ise devletin ilgili kurumlarının denetimi altında bulunmaktadır. Dedenin otoritesi kentlerde cemevinin girişinde başlamakta ve çıkışında sonlanmaktadır. Dedelerin otoriteleri büyük

ölçüde cemlerin içerisine sıkışmış durumdadır. Dernek veya vakıf yönetiminin oluruyla cemleri yöneten dede, âdeta maaşlı bir memur statüsüne indirgenmiş olup yönetimin istemediği veya yönetimle ters düşen bir dede'nin, zakirin veya diğer hizmet sahiplerinin orada cem'de görev almaları artık mümkün değildir.

Bugün kentlerde dedelik kurumunun zayıflayan gücü ve işlevlerini herkes gibi dedeler de açıkça kabul etmektedirler; çünkü bu zayıflamayı en çok hisseden onlar olmaktadır. Kentleşme sonrası kopan dede-talip ilişkileri ve bunun yarattığı boşluğun birçok yansımaları olmuştur. Daha önce köylerde sahip olunan işlevler ve etkinlik kaybol-

muş ve dedelik kurumu işlevsiz hâle gelmiştir; ancak son zamanlarda sadece inanç konularında ve dinsel hizmetlerdeki işlevleri bakımından dedelere yönelik bir talebin olduğu söylenebilir (A. Yaman, 2004: 296).

Ayrıca dedenin rolü, ya kendisine soy yoluyla intikal etmiş talip grubunun çok sınırlı düzeyde gerçekleştirdiği dinsel ritüellerinde veya Alevi kurumlarınca ona verilen sınırlar çerçevesinde kendini gösterebilmektedir. Dedelerin geçmişteki konumları düşünüldüğünde bu oldukça radikal bir işlevsel dönüşümü ortaya koymaktadır. Yeniden sınırlı işlevlerle de olsa dedelere duyulan gerek-

Günümüz koşullarında kentsel yaşama uyum sağlamaya çalışan Aleviliğin diğer geleneksel kurumları gibi, dedelik kurumu da kent toplumunun gereksinimleri doğrultusunda yeniden şekillenmektedir. Bu süreç henüz devam etmektedir.

sinime rağmen dedesoyluların pek dedeliğe hevesli olmadıkları da görülmektedir; ancak yine de Türkiye’de ve yurtdışında inşa edilen cemevleri ve kültür merkezlerinde dedelerin giderek daha fazla rol üstlenmeye başladıkları görülmektedir. Son yıllarda her ne kadar düzensiz de olsa çeşitli kurslar yoluyla da dedelik eğitiminin kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir.

Günümüzde dedelik kurumunun bir diğer özelliği de “ocak dedeliği”nden, “kurum dedeliği”ne dönüşmesi olgusudur. Geleneksel ve sırra dayalı Aleviliğin temel otoritesi, odak noktası dede iken günümüzün kentleşmiş açık Aleviliğinin temel otoriteleri dernek vb. kurumlar olmuştur. Bu bağlamda artık dede, geleneksel olarak içinden geldiği ocağından çok cem yürüttüğü kurumun adıyla anılmaktadır. Mesela “Karaca Ahmet Cemevinin Dedesi” şeklinde. Ayrıca artık büyük ölçüde kentlerde yaşayan Alevi dedeleri ve talipleri arasında kente göç öncesi eskiden var olan sıkı bağlantı zayıflamıştır. Dede-talip ilişkileri eskiden olduğu gibi belli zamanlarda dedelerin gezici faaliyetleri ile değil, cemevleri bünyesinde oluşan karma talip topluluklar ve cemevlerinde görevli dedeler arasında süren daha farklı bir ilişki tarzına dönüşmüştür. Artık dede cemevine gelen taliplerin hangi ocaktan olduklarını bilmemekte, ayrıca varsa aralarındaki sorunları bilmemekte, bilse bile buna karşı eskiden olduğu gibi uygulayabileceği bir yaptırım gücü bulunmamakta hatta bu cemlere Alevi olmayanlar da katılabilmektedirler. Eskiden mutlaka her talibin, dede tarafından cem yapılarak görülmesi sorulması şeklindeki uygulama da değişmiş, bu ancak isteyen kişi, dedeye ileterek veya cemevine giderek cemlere katılmak suretiyle talep ederse gerçekleşebilmektedir. Eskiden topluluğun ve geleneklerin öngördüğü mekanizma ile işleyen bu yapı yani düşkünlük kurumu artık sadece o kişinin iradesi ile işleyen bir duruma gelmiştir.

Artık dedeler de inanç esaslarında ve uygulamalarında günümüz koşullarına uygun değişiklikler yapılması gerektiğini savunmaktadırlar (A. Yaman, 2004: 340–341). Aleviliğin yaşadığı dönüşüm çerçevesinde geleneksel Aleviliğe ilişkin kurum ve kurallarda kent koşullarında ne gibi değişiklikler yapılacağı konusu sürekli gündemdedir. Bu konuda gerek çeşitli gruplar kendi aralarında gerekse kurumlar bazında konular tartışılmaktadır. Bu tartışmalar özü itibarıyla Aleviliği farklı özellikleri ve gerekleri olan kentsel ortamlarda yaşatabilmeye yöneliktir. Yapılan yeni inanç ve kültür kurumlarıyla kimliğini yeni yeni ifade etmeye çalışan Aleviler “*Musahiplik, Dedelik, Düşkünlük*” gibi kurumların bugünkü konumu ve Cemevlerinin işlevleri konusunda bir geçiş aşamasında bulunmaktadır. Aleviliğin kendi inançsal ve kültürel sorunlarına ilişkin konular henüz tartışılmaya başlamıştır. Eskiden cemler de dahil inanç ve ibadet uygulamalarını sorgulamayan dedeler bugün pratikte yaşanan sorunlar doğrultusunda cemlerde ve inanç esaslarında değişiklikler yapılabilmesini isteyebilmektedirler. Bu eğilimin gün geçtikçe daha da güçleneceği söylenebilir.

Bugün gerek Alevi dedeleri, gerek talipler gerekse kurum yöneticileri arasında dedeliğin soy yoluyla devam edip etmemesi konusu tartışılmaktadır. Kimileri geleneksel yapının korunması gerekliliğini savunurken, kimileri de dedeliğin soy esasına dayalı bir kurum olmaktan çıkarılarak, eğitime dayalı bir nitelik kazanması gerektiğini savunmaktadırlar. Kentleşen dedelikle ilgili bugün tartışılan bir diğer konu kadınların da dedelik yapıp yapamayacağı konusudur. Geleneksel yaşamda hakim olan dedesoylu erkeklerin Cem yürütme vb. inanç uygulamalarında kendini gösteren ayrıcalığı da günümüzde erkek-kadın eşitliği ve-veya Alevilerde kadının göreceli ileri konumu gibi gerekçelerle tartışmaya açılmış bulunmaktadır. Özel-

likle yurtdışındaki Aleviler arasında kadınların da dede postuna oturması yönündeki taleplerin nispeten daha fazla olduğu görülmektedir.

Yaşanan pek çok değişikliğe karşın, geleneksel gezici dedelik işlevinin de özellikle son 20 yıldır giderek artan oranda canlanmaya başladığı da görülmektedir. Dedeler özellikle Avrupa'da yıl boyunca değişik bölgelere giderek cemleri yönetmektedirler.

Günümüzde ocak dedeliğinden, şehirlerde örgütlenmiş dernek, vakıf ve yurtdışında Alevi kültür merkezi gibi kurumlarda görev yapan bir dedelik organizasyonuna geçiş söz konusudur. Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu ve CEM Vakfı gibi pek çok derneğin, vakfın birleşiminden oluşan daha büyük çatı örgütlerinde ise inanç hizmetlerinin organizasyonunu sağlamak üzere bazı kurumların kurulduğu görülmektedir. Bu çerçevede CEM Vakfı, Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı'nı kurmuş, Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) ise Dedeler kurulu kurmuştur. Bu sivil toplum kuruluşları değişen koşullar karşısında ve toplumun ihtiyaçlarının bir sonucu olarak dedelik hizmetini yerine getirecek dede adaylarını çeşitli kurslar ve seminerler yoluyla eğitmek amacını gütmektedirler. Türkiye'de dernek ve vakıflara bağlı Cemevlerinde ve yurtdışında Alevi Kültür Merkezleri bünyesinde bulunan Cemevlerindeki dedelerin arasında giderek yeni kuşak dedelerin oranı artış göstermektedir.

Bugün artık, ocak sisteminin işlemediği, dedelerin uzun süren bir işlevsizleşme dönemi sonrasında yeniden toplumsal yaşama dahil edildiği bir süreçte ocaklardan değil de geniş örgütlenme ağına sahip Alevilerin kentlerde 20-30 yıldır yoğun olarak açmaya başladıkları Cemevlerinin içerisinde yer alan ve rol ve işlevleri eskiye nazaran daha kısıtlı dedelerden oluşan bir durumla karşı karşıya bulunmaktayız. Daha yeni yeni kurumsallaşmaya çalışan ve henüz inanç-ibadetleri devletin din hizmetleri kapsamında yer almayan Alevilerin bir geçiş aşamasında buldukları ve çeşitli sıkıntılarının olmasını da doğal karşılamak gerekir diye düşünüyoruz. Dedelik kurumu da bu gelişmelere paralel olarak yeniden tanımlanmakta ve bu yeni ortama uygun bir dedelik kurumu yapılanmaya devam etmektedir. Bu yeniden yapılanmada Cemevleri, dedelik kurumunun yeni konumunu belirlemede en önemli unsur olarak dikkat çekmektedir.

Geleneksel yaşamda cemlerin gerçekleşebilmesinde önemli roller üstlenen dede, zakir ve diğer hizmet sahipleri toplumun içerisinde bireylerin daha çok sözlü gelenek, aile içi ve görgüye dayalı bir eğitim sürecinden geçtikleri görülmektedir. Aleviliğin geleneksel yapılanmasında dede ve talip aileleri arasında belli bir rol farklılaşması olduğu gibi, talipler arasında da On İki hizmetlerin paylaşımında da belli bir devamlılık söz konusu-

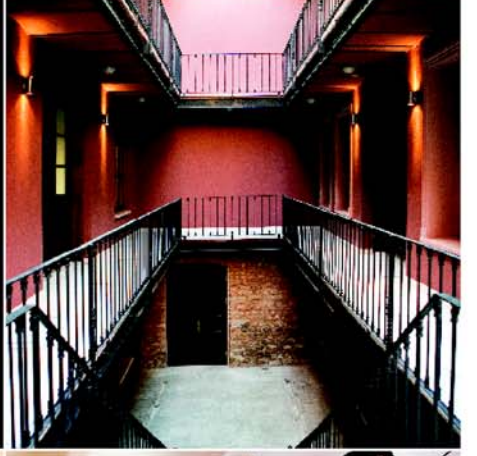
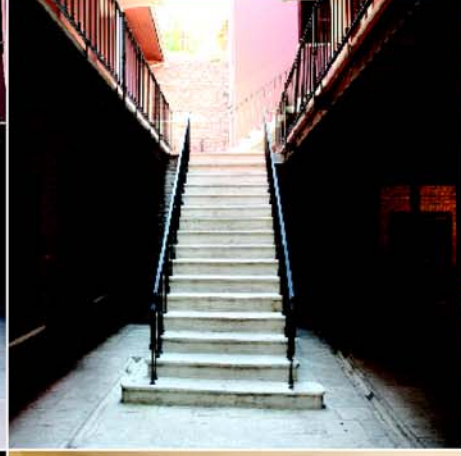
dur. Belli aileler, belli hizmetleri (Örn. gözcülük hizmeti) aile boyu sürdürmektedirler. Günümüzde ise cemlerde bu yapılanmanın değiştiği ve bazı cemevlerinde hizmet sahiplerinin belli bir eğitimden sonra bu hizmetleri gördükleri görülmektedir. Bu eğitim faaliyetlerine örnek olarak Türkiye’de CEM Vakfı tarafından açılan dedelik kursları ve yurtdışında ise AABF tarafından açılan dede-ana Seminerleri verilebilir. Özellikle semah ve saz kurslarının yaygınlığı, semah ve zakir kadrolarına daha eğitilmiş kadrolar sağlamaktadır. Bunun yanısıra hizmet sahibi gençlerin eskiden olduğu gibi köyün içindeki topluluktan değil, Cemevindeki gençlik kolları, saz-semah kurslarının öğrencileri veya mezunları arasından da sağlanabilmektedir. Genellemek gerekirse günümüzde dedelerin büyük bir bölümünün zorunlu kalmadıkça mutlaka zakir ile cem yürüttükleri görülmektedir.

Sonuç olarak günümüz koşullarında kentsel yaşama uyum sağlamaya çalışan Aleviliğin diğer geleneksel kurumları gibi dedelik kurumu da kent toplumunun gereksinimleri doğrultusunda yeniden şekillenmektedir. Bu süreç henüz devam etmektedir. Bu süreçte dedelik kurumu yeni misyonlar üstlenerek varlığını kent ortamında da sürdürmeye çalışmaktadır. ■

Kaynaklar

- Ali Kemal (1932): *Erzincan Tarihi, Coğrafi, İçtimai Etnografi, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi*, İst. y.b..
- Atalay, Besim (1991): *Bektaşilik ve Edebiyatı*, Çev. Vedat Atıla, İst., Ant Yayınları.
- Ateş, Toktamış (1993): *Türk Devrim Tarihi*, İst., Der Yayınları.
- Avcıoğlu, Doğan (1984): *Türklerin Tarihi*, Beşinci kitap, İst., Tekin Yayınevi.
- Aydın, Ayhan (2005): *Ekin İdik Olduk Harman*, İst., Kahraman Ofset.
- Aytekin, Sefer (Der.) (1958): *Buyruk*, Ank., Emek Basım-Yayınevi.
- Barkan, Ömer Lütfi (1942): *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*, Vakıflar Dergisi, sayı: II, s. 279-365.
- Çıblak, Nilgün (2000): *“Şükür Abdal Evlâdına Bektaşî Tarihâtından Verilen İcâzetnâme ve Ziyâretnâme Örnekleri”*, I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (27-28-29 Nisan 2000 Ankara), Ank., Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Yayınları, s. 286-300.
- Dersimi, Nuri (1997): *Hatıratım*, İstanbul, Doz Yayınları.
- Doğan, İsa (1990): *Anadolu’da Aleviliğin Doğuşu ve Samsun Alevileri*, Samsun, y.b..
- Dressler, Markus (2006): *“The Modern Dede Changing Parameters For Religious Authority in Contemporary Turkish Alevism”*, In *Speaking For Islam Religious Authorities in Muslim Societies*, Edited By: G. Kramer, S. Schmidtke, Leiden – Boston, Brill, p. 269-294.
- Evliya Çelebi (1945): *Seyahatname, Onyedinci Asır Hayatın-*

- dan Lavhalar, Sansürce Çıkarılmış Parçalar*, Haz. M.N. Özön, c. 3, AK-BA Kitabevi.
- Gürses, Remzi (1964): *Hacıbektaş Rehberi*, Ank., Sanat Matbaası.
- Huart, Cl. (1993): *“Ali Evladı”* md., *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, C. 1, s. 320.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina (1996): *“Tarih Mitosu ve Kolektif Kimlik”*, Birikim, sayı: 88, (Ağustos 1996), s. 52-63.
- Kılıç, Rüya (1994): *Hilafet Mücadelelerinin İslam Tarihinde Ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Toplumsal Yapıdaki İzdüşümü: Seyyid ve Şerifler*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Koca, Şevki (2005): *Bektaşilik ve Bektaşî Dergahları*, İst., CEM Vakfı Yayınları.
- Ocak, A.Yaşar (1996): *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt-yapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Gen. 2. b., İst., Dergâh Yayınları.
- Pakalın, M. Zeki (1993): *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 cilt, İst., Milli Eğitim Basımevi.
- Sakaoğlu, Necdet (1989): *“Seyyid Garip Musa Ocağı”*, Tarih ve Toplum, sayı: 61, (Ocak 1989), s. 22-29.
- Shankland, David (1999): *“Günümüz Türkiye’si Alevilerinde “Dede” ve “Talip” Arasındaki Değişen Bağ”*, Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşîler ve Nusayrîler, İst., Ensar Neşriyat, s. 319-327.
- Ulusoy, A. Celalettin (1980): *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu*, Hacıbektaş, y.b..
- Yaman, Ali (1996): *Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri*, İst., İ.Ü. SBE., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yaman, Ali (1998): *Alevilik-Bektaşîlik Bibliyografyası*, Mannheim, Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü Yayınları.
- Yaman, Ali (1999): *“Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevi Dedeleri”*, I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998), Ank., G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Merkezi, s. 405-423.
- Yaman, Ali (2001a): *“Anadolu Aleviliğinde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu”*, Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, (23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Neveşehir), Ank., Ervak Yayınları, s. 849-887.
- Yaman, Ali (2001b): *“Kızılbaş Alevi Dedeler’de Dedelik Kurumu’nun İşleyişine Dair Bazı Belgeler”*, Gönüllerin Sesi Karaca Ahmet Sultan, sayı: 62, (Nisan 2001), s. 41-45.
- Yaman, Ali (2001c): *Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*, İst., İ.Ü. SBE., Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yaman, Ali (2003): *“Anadolu Alevilerinde Otoritenin El Değiştirmesi: Dedelik Kurumu’ndan Kültürel Organizasyonlara”*, **Bilgi Toplumunda Alevilik**, Ed. İ. Bahadır, Bielefeld, Bielefeld AKM Yayınları, s. 329-353.
- Yaman, Ali (2004): *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar*, İst., Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları.
- Yaman, Ali (2006a): *Orta Asya’dan Anadolu’ya Yesevîlik, Alevilik, Bektaşîlik*, Ank., Elips Yayınları.
- Yaman, Ali (2006b): *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Ank., Elips Yayınları.
- Yaman, Mehmet (1995): *Alevilik İnanç Edeb Erkân*, 4.b., İst., y.b..
- Yavuz, M. Hakan (1999): *“Alevilerin Türkiye’deki Medya Kimlikleri: “Ortaya Çıkış”ın Serüveni”*, Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşîler ve Nusayrîler, İst., Ensar Neşriyat, s. 57-87.
- Yılmaz, A. (1948): *Tahtacılar Gelenekleri*, Ank., CHP Halkı Neşriyatı.

MİMARİ TASARIM
ENDÜSTRİYEL TASARIM

MODA TASARIMI
TAKI TASARIMI

GRAFİK TASARIM
PRODÜKSİYON TASARIMI

TASARIMDA ÖZEL VE FARKLI EĞİTİM ANLAYIŞI

İSTANBUL
TASARIM
MERKEZİ

İSTANBUL
DESIGN
CENTER

Binbirdirek Mah. Şehit Mehmet Paşa Yokuşu Sok. No:40
Eminönü - İstanbul Tel: 0212 458 78 31 0212 458 78 42
www.istanbultasarimmerkezi.com
www.istanbultasarimmerkezi.org